

wordt niet uitgeleend

bill. nr. 3

VORCALCULATIE 1953/54

RECHT VAN DE BRIBETAALREKENING KOSTEN EN OVBRENGSTEN PER HA
 SCHILLENDE GEBIEDEN VOOR HET BOEKENJAAR
 APRIL 1953 - NOVEMBER 1954

ECONOMISCHE MEDEDELINGEN

	Friesland		No. 17			Zuid-holland	
	I	II	I	II	III	I	II
Loonkosten:							
a. Arbeidskosten	359	341	414	375	407	340	382
b. Sociale lasten	70	66	81	73	72	66	71
Subtotaal	429	407	495	448	479	406	453
c. Vergoeding voor bedrijfsleiding	48	48	51	51	56	50	57
Veevoeder:							
a. Krachtvoer	134	135	134	130	190	145	167
b. Melkproducten	67	67	53	46	49	57	46
c. Ruwvoer en stro	93	91	82	109	154	46	265
d. Weidegeld	8	7	4	2	11	3	6
Subtotaal	299	299	273	288	404	243	484
Meststoffen:							
a. Stikstof	63	51	64	43	32	37	41
b. Fosforzuur	12	19	19	16	11	15	10
c. Kali	2	2	2	2	5	11	6
d. Overige meststoffen	7	7	7	7	8	8	12
Subtotaal	75	87	118	68	56	71	69
Pacht	155	155	116	116	124	113	118
5. Onderhoud gebouwen voor rekening pachten	21	20	8	10	14	13	18
7. Rente levende inventaris	48	45	52	44	46	41	47
8. Ziektebestrijding en dekgelden	31	24	48	39	35	30	33
9. Overige kosten	42	35	49	39	37	44	37
10. Heffingen op de afgeleverde melk	7	7	8	7	9	7	9
Bruto-kosten per ha	1.230	1.152	1.328	1.183	1.328	1.074	1.364
Aftrekposten:							
11. Omzet en aanwas	305	260	324	243	248	248	212
ten	32	22	71	46	39	50	32
Netto-kosten per ha	337	282	395	289	267	298	244
Netto-omzet per ha	993	892	993	894	1.041	776	1.140

**DE UITGANGSPUNTEN
 VOOR DE
 KOSTPRIJSBEREKENING**

L2
17A

DE UITGANGSPUNTEN
VOOR DE KOSTPRIJSBEREKENING

DOOR

DR J. HORRING

AUGUSTUS 1954

LANDBOUW-ECONOMISCH
BIBLIOTHEEK
INSTITUUT

L2
17
A

244370

INHOUDSOPGAVE

	Blz.
Woord vooraf	5
<i>Hoofdstuk 1.</i> De uitgangspunten voor kostprijsberekeningen ten behoefte van het prijsbeleid	7
§ 1. Welke productieomstandigheden moeten aan de kostprijs- berekeningen ten grondslag liggen?	8
§ 2. Welke efficiency van bedrijfsuitoefening moet kenmerkend zijn voor de kostprijsberekeningen?	8
§ 3. Welke productieomstandigheden en efficiency van bedrijfs- uitoefening liggen in feite aan de kostprijsberekeningen ten grondslag?	8
a. In welke gebieden van Nederland liggen de L.E.I.- bedrijven?	9
b. Tot welke grootteklassen behoren de L.E.I.-bedrijven? .	10
c. Hoe vindt de keuze der bedrijven plaats?	11
§ 4. In hoeverre zijn de verzamelde gegevens representatief te achten?	12
§ 5. Hoe staat het met de continuïteit bij het verzamelen en ver- werken der gegevens?	12
§ 6. In welke mate zijn de verkregen gegevens homogeen? . . .	13
§ 7. In welke mate zijn de berekende kostprijzen normatief bruik- baar naar hoeveelheid in natura?	15
§ 8. In hoeverre zijn de berekende kostprijzen normatief van aard met betrekking tot het prijselement van kosten en opbreng- sten van bijproducten?	18

<i>Hoofdstuk II. De afspraken tussen Minister van Landbouw, Visserij</i> <i>en Voedselvoorziening en de Stichting voor de Landbouw . . .</i>	26
§ 1. Agrarische tussenproducten, die als hoofdproduct worden geteeld	26
a. Zaaizaad en pootgoed	26
b. Voedergranen	27
c. Voederbieten en klaver	28
d. Volle melk	28
§ 2. Agrarische tussenproducten, die als bijproducten worden verkregen	28
a. Stro	28
b. Bietenkoppen en -blad	28
c. Pulp en andere aangekochte soortgelijke producten .	28
d. Ondermelk en aanverwante producten	28
§ 3. Agrarische bijproducten, die een aftrekpost vormen bij de bepaling van de kostprijs van het hoofdproduct	29
a. Stro	29
b. Bietenkoppen en -blad	30
c. Stalmest	30
d. Omzet en aanwas rundvee	31
§ 4. Grond en bedrijfsgebouwen als kostenelement (de pacht)	32
§ 5. Handenarbeid en bedrijfsleiding als kostenelement . . .	34

WOORD VOORAF

In het najaar van 1953 is van het L.E.I. een nota uitgegaan getiteld: „De uitgangspunten voor de kostprijsberekeningen 1953 en eerstvolgende jaren”. Deze nota bevat een aantal afspraken tussen de Minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening en de Stichting voor de Landbouw. Het L.E.I. verkeerde nl. met betrekking tot een aantal punten, die in het vlak van het beleid liggen, in onzekerheid. Op ons verzoek zijn deze afspraken tot stand gekomen. Het L.E.I. heeft zijn diensten bij de formulering verleend; de afspraken komen echter voor rekening van de Minister van L.V. en V. en de Stichting voor de Landbouw.

Deze nota is in de kringen van de landbouworganisaties op vrij ruime schaal verspreid, maar niet gepubliceerd. Het lag destijds wel in de bedoeling tot publicatie er van over te gaan. Inmiddels bleek, dat er voor deze afspraken ook belangstelling bestond bij een commissie uit de Ministerraad, nl. de Raad voor Economische Aangelegenheden. De R.E.A. heeft de Interdepartementale Commissie voor Loon- en Prijspolitiek verzocht een onderzoek in te stellen naar de uitgangspunten van de kostprijsberekening in de landbouw. Ten behoeve van dit onderzoek zijn door ons inlichtingen verstrekt en toelichtingen gegeven, waaruit tenslotte een vrij uitvoerige nota is ontstaan. De afspraken tussen Minister van Landbouw en Stichting voor de Landbouw zijn op deze wijze in een kader geplaatst, dat ongetwijfeld bijdraagt tot een beter verstaan er van. Het is deze laatstbedoelde nota, waarin dus de vorige is verwerkt, die nu wordt gepubliceerd.

Den Haag, Augustus 1954

De Directeur,
Dr J. HARRING

HOOFDSTUK I

DE UITGANGSPUNTEN VOOR KOSTPRIJSBEREKENINGEN TEN BEHOEVE VAN HET PRIJSBELEID

Inleiding

Een juiste kostprijsberekening voor het prijsbeleid is een kostprijsberekening, die zo goed mogelijk is afgestemd op de doeleinden van dat prijsbeleid. Veranderingen in de doeleinden van het prijsbeleid zullen dan ook veelal wijzigingen in de kostprijsberekeningen vereisen, of anders het gevaar doen ontstaan, dat de niet-aangepaste opzet van de kostprijsberekeningen tot misleidende resultaten voert. Na de oorlog zijn langzamerhand grote veranderingen aangebracht in het prijsbeleid. Deze hebben wijzigingen in de kostprijsberekeningen ten gevolge gehad, met name ten aanzien van de waardering van de kostenelementen.

Anderzijds dient te worden vermeld, dat de kostprijsberekeningen bovendien wijzigingen hebben ondergaan door verfijningen in de methodiek van deze berekeningen. Het is derhalve gewenst t.a.v. de belangrijkste vraagpunten na te gaan, wat thans de uitgangspunten zijn voor de kostprijsberekeningen en hoe deze in de praktijk worden gerealiseerd.

Van belang zijn vooral de volgende vragen:

1. Op welke productieomstandigheden moeten de kostprijsberekeningen betrekking hebben?
2. Welke efficiency van bedrijfsuitoefening moet er aan ten grondslag liggen?
3. Welke productieomstandigheden en efficiency van bedrijfsuitoefening liggen in feite aan de kostprijsberekeningen ten grondslag?
4. In hoeverre zijn de verzamelde gegevens representatief te achten?
5. Hoe staat het met de continuïteit bij het verzamelen en verwerken der gegevens?
6. In welke mate zijn de verkregen gegevens homogeen?
7. In welke mate zijn de berekende kostprijzen normatief bruikbaar voor wat betreft:
 - a. de fysieke hoeveelheden der in rekening gebrachte productiemiddelen en van de daarmee voortgebrachte landbouwproducten;
 - b. de waardering in geld van kostenbestanddelen en bijproducten.

§ 1. *Welke productieomstandigheden moeten aan de kostprijsberekeningen ten grondslag liggen?*

Voor het prijsbeleid worden nog steeds kostprijsgegevens gevraagd, welke betrekking hebben op:

de *gemiddelde* productieomstandigheden van de landbouwbedrijven in verschillende landbouwgebieden in Nederland.

§ 2. *Welke efficiency van bedrijfsuitoefening moet kenmerkend zijn voor de kostprijsberekeningen?*

Voor het prijsbeleid moeten kostprijsgegevens beschikbaar zijn, welke die verhoudingen tussen kosten en opbrengsten, die typisch zijn voor *vakbekwame* bedrijfsuitoefening, goed weergeven. Dit houdt dus — in tegenstelling tot het onder ad 1 genoemde — een normatief element in.

§ 3. *Welke productieomstandigheden en efficiency van bedrijfsuitoefening liggen in feite aan de kostprijsberekeningen ten grondslag?*

De gegevens, waarop de kostprijsberekeningen steunen, worden ontleend aan een groot aantal boekhoudingen van landbouwbedrijven. Deze boekhoudingen worden gevoerd door personeel van het L.E.I., dat werkzaam is ten kantore van de Rijkslandbouwconsulenten. Deze boekhoudingen doen tevens dienst als basis voor de bedrijfseconomische voorlichting en als studiemateriaal voor vraagstukken, verband houdende met verbetering van het bedrijfsbeheer. Zij staan geheel los van de boekhoudingen, die voor de boeren door de boekhoudbureaux worden verzorgd voor belastingdoeleinden.

Bij de keuze van de bedrijven, welke voorheen de basisgegevens leverden voor de kostprijsberekeningen, is er steeds zo goed mogelijk naar gestreefd, op grond van waarnemingen te velde slechts die bedrijven in het onderzoek te betrekken, die aan de onder § 1 en § 2 gestelde eisen voldeden. In de loop van 1952 zijn echter t.a.v. deze punten uitvoerige discussies gevoerd, over de opzet van het onderzoek. Op grond van de volgende motieven is daarna een schema voor herziening van de keuze der bedrijven tot stand gekomen.

1. De heterogeniteit van de voorheen gekozen bedrijven t.a.v. de productieomstandigheden. De ervaringen, opgedaan bij het kostprijs-onderzoek, hadden uitgewezen, dat de bij dit onderzoek noodzakelijke

normalisatie slechts op voldoende bevredigende wijze kan worden uitgevoerd als daarvoor gegevens beschikbaar zijn van groepen bedrijven, welke in zo groot mogelijke mate homogeen zijn. De bedrijven dienen niet alleen als groep typisch te zijn voor de gemiddelde productieomstandigheden van een bepaald gebied, doch dienen ook individueel zoveel mogelijk deze gemiddelde omstandigheden te vertegenwoordigen. De groepen bedrijven moeten derhalve in hogere mate homogeen zijn, dan voorheen noodzakelijk werd geacht.

2. Door de bedrijfseconomische analyse van de gegevens van de deelnemers en de bijzondere aandacht, die de Voorlichtingsdienst aan de betrokken bedrijven besteedt, bestaat sterk de indruk, dat deze bedrijven in aanmerkelijk sneller tempo verbeteringen in de bedrijfsvoering toepassen dan de andere bedrijven. Na verloop van jaren schieten dan de L.E.I.-bedrijven boven het peil van de vakbekwame bedrijfsbeoefening uit. Om ook in dit opzicht het doel van de keuze zo goed mogelijk te blijven bereiken, wordt het nodig geoordeeld een geleidelijke vernieuwing van deelnemers toe te passen. De gedachten gaan er thans naar uit hierbij als globale richtlijnen aan te houden, dat een bedrijf ongeveer 5 jaar in administratie blijft, terwijl er naar zal worden gestreefd elk jaar ongeveer 20 % afvallende bedrijven door nieuwe te vervangen.

Met de uitvoering van het nieuwe schema is reeds in 1953 een begin gemaakt. Er wordt naar gestreefd, de herziening van de keuze der bedrijven te beëindigen, vóór het boekjaar 1956/'57 begint.

In verband met dit schema doen zich nu de volgende vragen voor:

- a. *In welke gebieden van Nederland liggen de L.E.I.-bedrijven?*

In overeenstemming met de voor de kostprijsberekening beschikbare geldmiddelen konden ca 1.000 bedrijven in het onderzoek worden betrokken. Uit daartoe gemaakte berekeningen was gebleken, dat voor de weidegebieden en de gebieden met gemengde bedrijven een aantal van 40 waarnemingen (= bedrijven) per gebied als een minimum moet worden beschouwd, om met voldoende zekerheid de te berekenen kostprijzen te kunnen vaststellen (zie nader blz. 14). Voor de akkerbouwbedrijven is over het minimum aantal waarnemingen per gebied minder bekend; de bovenbedoelde berekeningen zijn hier nog niet mogelijk

geweest. Voor dit bedrijfstype wordt voorlopig een minimum van 20 bedrijven per gebied noodzakelijk geacht.

Uit deze aantallen bedrijven per gebied en het reeds genoemde totaal van 1.000 bedrijven volgt, dat slechts in ongeveer de helft van de belangrijkste landbouwgebieden (dit zijn 56 gebieden groter dan 10.000 ha elk, welke tezamen ca 90 % van de cultuurgrond van Nederland beslaan) een groep bedrijven voor het kostprijsonderzoek kan worden gekozen. Samenvattend zij vermeld, dat in het schema zijn opgenomen:

- 7 van de 10 gebieden met akkerbouw op klei en dalgrond,
- 5 van de 13 gebieden met gemengd bedrijf op klei en löss,
- 9 van de 20 gebieden met gemengd bedrijf op zand,
- 7 van de 13 gebieden met weidebedrijven.

Dat in de overige gebieden geen bedrijven zijn gekozen betekent niet, dat deze gebieden nooit aan de beurt zullen komen.

Zonder de continuïteit van het onderzoek geweld aan te doen, zal een soort rouleersysteem worden ingevoerd, waarbij — na verloop van een nog nader te bepalen periode — het verzamelen van documentatiemateriaal in sommige gebieden wordt gestaakt, terwijl het in andere wordt begonnen. Deze periode zal zodanig worden gekozen, dat zonder verdere aanvulling voldoende gegevens beschikbaar zijn om te kunnen doorgaan met het opstellen van kostprijsberekeningen voor eerstbedoelde gebieden. Het beeld van de kostprijzen voor landbouwproducten zal in de toekomst derhalve meer gedetailleerd kunnen zijn, doordat het „raster” fijner wordt.

b. Tot welke grootteklassen behoren de L.E.I.-bedrijven?

Daar het aantal bedrijven, dat in het onderzoek kan worden betrokken betrekkelijk gering is, kunnen per gebied slechts 1 à 2 grootteklassen worden onderzocht. Over de betekenis van de bedrijfsgrootte in verband met de productiekosten per eenheid product en rentabiliteit per oppervlakte-eenheid e.d. is nog te weinig bekend, om een goed gemotiveerd standpunt in te nemen t.a.v. de doelmatigste indeling in grootteklassen. De indeling naar grootteklassen is daardoor traditioneel van inslag. In de gebieden waar kleine bedrijven overwegen (zandstreken), worden bedrijven gekozen in de „kleinere” grootteklassen, in de akkerbouwgebieden daarentegen in de „grotere” grootteklassen.

Het gehele schema bestaat uit 50 groepen bedrijven, die als volgt over de grootteklassen zijn verdeeld:

Gebieden	Grootteklassen (ha)						Totaal aantal groepen
	4-7	7-10	10-15	15-25	25-35	35-50	
Akkerbouwbedrijven	—	—	—	2	2	5	9
Gemengde bedr. op klei en löss	—	2	3	3	—	—	8
Gemengde bedr. op zand	4	8	6	2	—	—	20
Weidebedrijven	—	—	3	7	3	—	13
Totaal aantal groepen	4	10	12	14	5	5	50

c. *Hoe vindt de keuze der bedrijven plaats?*

Op basis van hetgeen bekend is over de variatie van de productieomstandigheden in de verschillende gebieden, wordt per gebied vastgesteld — na overleg tussen Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst, Stichting voor de Landbouw en L.E.I. — welke omstandigheden kenmerkend moeten zijn voor de te kiezen bedrijven.

Hierna wordt een lijst opgesteld, waarop de bedrijven worden aangegeven, welke enerzijds tot de gevraagde grootteklasse(n) behoren, anderzijds onder de vastgestelde productieomstandigheden verkeren en tenslotte het voor deze omstandigheden normale bedrijfsplan benaderen.

Nadat door bezoek aan deze bedrijven — uitgevoerd door personeel van R.L.V.D. en L.E.I. — aanvullende gegevens zijn verzameld en aan de desbetreffende boeren is gevraagd of zij eventueel aan het onderzoek willen deelnemen, vindt de definitieve keuze plaats. Tijdens een bespreking tussen vertegenwoordigers van Rijkslandbouwvoorlichtingsdienst, Stichting voor de Landbouw en L.E.I. wordt nagegaan, welke bedrijven de vakbekwame bedrijfsuitoefening niet goed weergeven. Deze bedrijven worden zonder meer uitgeschakeld.

Uit de overblijvende bedrijven worden tenslotte die bedrijven in het onderzoek betrokken, die tezamen de meest homogene groep vormen. Hierbij wordt gebruik gemaakt van alle beschikbare gegevens. In dit verband zij opgemerkt, dat deze niet toereikend zijn een beeld te geven van de financiële uitkomsten der bedrijven. Deze gegevens zijn dan nog niet beschikbaar. Doch als dit wel het geval was zou het uiteraard onjuist zijn de keuze der bedrijven op basis van gegevens over de financiële bedrijfsuitkomsten in zodanige zin uit te voeren, dat de keuze zou neerkomen op een „vergelijkend examen”.

De bedrijfsuitkomsten zouden wel mede als basisgegevens voor de keuze kunnen worden gebruikt, indien de desbetreffende gegevens per bedrijf beschikbaar waren over een aantal jaren. Daar de financiële resultaten van een bedrijf — evenals de kosten en opbrengsten in fysieke hoeveelheden — van jaar tot jaar sterke schommelingen vertonen, zijn de gegevens over een enkel jaar niet toereikend om een goed oordeel te vormen over de vakbekwaamheid van de desbetreffende boeren.

Boeren met onvoldoende vakbekwaamheid zouden dan immers door toevallig gunstige resultaten ten onrechte als goed kunnen worden beoordeeld. Eveneens kan zich het omgekeerde voordoen, waarbij vakbekwame boeren door toevallig ongunstige resultaten onvoldoend vakbekwaam zouden lijken.

§ 4. In hoeverre zijn de verzamelde gegevens representatief te achten?

Uit de onder § 3 gegeven toelichting over de keuze der L.E.I.-bedrijven volgt, dat deze bedrijven inderdaad representatief zijn te achten als basis voor het te voeren prijsbeleid.

De keuze der L.E.I.-bedrijven is in sterke mate „gericht”. Daar aan de efficiency van de bedrijfsuitoefening eisen worden gesteld — in overeenstemming met de uitgangspunten van het prijsbeleid voor landbouwproducten — heeft de keuze het gewenste normatieve karakter.

In dit verband zij er tevens op gewezen, dat de berekende kostprijzen (voorcalculatie) steeds betrekking hebben op het gemiddelde van elke groep bedrijven afzonderlijk. Uit deze gegevens worden door het L.E.I. geen landelijke gemiddelden berekend. Overheid en Stichting voor de Landbouw krijgen voor het overleg t.a.v. het prijsbeleid dus voor elk product een aantal kostprijsgegevens ter beschikking, die elk voor zich betrekking hebben op een bepaald landbouwgebied. Op basis hiervan komen de beleidsinstanties tot een conclusie over de prijzen der landbouwproducten.

§ 5. Hoe staat het met de continuïteit bij het verzamelen en verwerken der gegevens?

De boekhoudingen van de gekozen bedrijven worden door L.E.I.-personeel verzorgd. De continuïteit ten aanzien van de wijze van het verzamelen der bedrijfsgegevens is derhalve verzekerd.

De mate van continuïteit ten aanzien van het waarnemingsnet kan slechts worden aangegeven op basis van de vroegere bedrijfskeuze. Het

nieuwe schema voor de bedrijfskeuze, dat thans nog niet volledig is verwerkelijk, zal uiteraard in zekere mate de continuïteit van het waarnemingsnet tijdelijk verbreken. Hierbij moet bij het vergelijken van de uitkomsten van verschillende jaren dus rekening worden gehouden.

Tot dusver kwam van jaar tot jaar een zekere wisseling in de bedrijven voor. Teneinde na te gaan, hoe groot de invloed van deze wisselingen geweest is bij de kostprijsberekeningen van de melk, is de historische kostprijs van die bedrijven, welke gegevens zowel in 1950/'51 als in 1951/'52 in het melkrapport zijn verwerkt, vergeleken met het gemiddelde van de gehele groep in de desbetreffende boekjaren.

Gemiddelde historische kostprijs van de melk van die bedrijven waarvan over beide jaren gegevens beschikbaar zijn in % van de gemiddelde historische kostprijs van alle bedrijven in 1950/'51 resp. 1951/'52

Gebied	Totaal aantal bedrijven 1950/'51	Totaal aantal bedrijven 1951/'52	Gemeensch. aant. bedr. '50/'51 en '51/'52	Kostprijs van melk v. gemeensch. aantal bedr. in % van alle bedrijven	
				1950/'51	1951/'52
1	2	3	4	5	6
Friesland I	43	37	26	98 %	99 %
" II	44	45	35	99 %	97 %
Noordholland I	34	26	24	98 %	102 %
" II	30	29	24	101 %	100 %
Zuidholland I	34	32	18	98 %	101 %
" II	39	35	28	101 %	101 %

Uit deze gegevens blijkt, dat de invloed van de wisseling in de bedrijven tot dusver slechts gering is geweest. Hierbij dient nog te worden bedacht, dat door de normalisatie van de verschillende kosten- en opbrengstbestanddelen deze invloed ten dele wordt tenietgedaan. Hoe groot het effect van deze factor is kan niet worden berekend. Voor alle gebieden tezamen zal de variatie van jaar tot jaar in de kostprijzen (voorcalculaties), voor zover deze is veroorzaakt door wisseling in de bedrijven, in doorsnee vermoedelijk geringer zijn dan 0,1 ct per kg melk.

§ 6. *In welke mate zijn de verkregen gegevens homogeen?*

Bij deze vraag zijn allereerst gegevens van belang over de *standaardafwijking van de afzonderlijke waarnemingen en de daaruit voortvloeiende middelbare fout van hun gemiddelde*. Dit punt zal worden

toegelicht aan de hand van het onderzoek naar de kostprijs van melk in het boekjaar 1951/'52.

Uit de desbetreffende berekeningen is gebleken, dat de standaardafwijking der afzonderlijke waarnemingen — uitgedrukt in procenten van het meetkundig gemiddelde per gebied — in de verschillende gebieden varieert van 10-20 % (in de meeste gebieden is de variatie 16-20 %). De middelbare fout van het meetkundig gemiddelde per gebied der in 1951/'52 waargenomen kostprijzen — eveneens uitgedrukt in procenten van het desbetreffende meetkundig gemiddelde — varieert volgens de berekeningen voor de onderzochte gebieden van 1,9-4,5 %.

Zoals reeds is aangegeven, hebben de bovenstaande gegevens betrekking op de historische kostprijzen van één boekjaar. Het zou echter gewenst zijn, dergelijke gegevens te verstrekken over de voorcalculaties, daar deze worden gebruikt als grondslag voor het prijsbeleid. Daar de voorcalculaties slechts worden berekend als gemiddelde voor een bepaalde groep bedrijven en niet voor de bedrijven afzonderlijk, is dit echter niet mogelijk. Wel kan worden aangegeven, hoe de variaties van de kostprijzen van een bepaalde groep bedrijven worden beperkt, door van dezelfde bedrijven gegevens over een (klein) aantal boekjaren in beschouwing te nemen.

In het gebied Friesland I bleek b.v. de middelbare fout van de gemiddelde kostprijs van dit gebied per kg melkvet, uitgaande van dezelfde bedrijven (aantal 23), in de boekjaren 1950/'51, 1951/'52 en 1952/'53, resp. 3,3, 2,9 en 3,0 % van het gemiddelde van dit gebied te bedragen. Indien wordt uitgegaan van dezelfde gegevens als gemiddelde van de drie boekjaren, is de middelbare fout van het gemiddelde nog slechts 2,7 %. De betrouwbaarheid van de kostprijsberekeningen wordt dus groter naarmate over meer jaren gegevens beschikbaar zijn.

De formule voor de middelbare fout van het gemiddelde van een groep bevat de factor $\frac{1}{\sqrt{n}}$ waarbij n het aantal bedrijven in de groep aangeeft. Bij toeneming van het aantal bedrijven daalt de middelbare fout derhalve evenredig met \sqrt{n} , terwijl de kosten van de documentatie vrijwel recht evenredig met n stijgen. Indien dus b.v. het aantal waarnemingen wordt verhoogd van 25 tot 30, daalt de middelbare fout tot $\frac{5}{5,5}$ van de oorspronkelijke waarde. Dit is een daling van ongeveer 10 %; de kosten van de documentatie stijgen echter met ongeveer 20 %. Het rendement aan vergroting van de betrouwbaarheid van de uit-

breiding der documentatie daalt dus per eenheid sterk. De eisen van de betrouwbaarheid moeten derhalve terwille van de kosten worden gematigd. Naar onze ervaring moet de documentatie per gebied ten minste 20 bedrijven omvatten, terwijl ons een aantal van 35 à 40 het meest wenselijk voorkomt. Bij het nieuwe schema van de bedrijfskeuze wordt dan ook een aantal van 35-40 bedrijven per gebied aangehouden.

§ 7. In welke mate zijn de berekende kostprijzen normatief bruikbaar naar hoeveelheid in natura?

Het verband tussen kosten en opbrengsten — beide in fysieke eenheden gemeten — varieert in de landbouw van jaar tot jaar op hetzelfde bedrijf tussen wijde grenzen. In sommige jaren is deze verhouding zelfs wel 20 % groter of kleiner dan gemiddeld het geval is. Het grootste deel van deze variatie is toe te schrijven aan schommelingen van de hoeveelheden opbrengsten. Dit hangt samen met de grote invloed, die niet-beheersbare variabele factoren, als weersomstandigheden, planten- en veeziekten, op de productie uitoefenen. De variatie ligt voor de verschillende producten niet gelijk en voor dezelfde producten in verschillende streken ook nog vaak anders. Zo varieert het verband tussen benodigde arbeid, voeder en varkensvlees binnen veel engere grenzen dan tussen benodigde arbeid, meststoffen en de oogst van aardappelen in natura. En deze variatie is voor aardappelen op droge grond weer groter dan op vochthoudende grond.

Een van de grondslagen van het prijsbeleid is, dat met deze schommelingen van jaar tot jaar in fysieke hoeveelheden kosten en opbrengsten geen rekening wordt gehouden. Het productie- en oogstrisico komt voor rekening van de producenten, in tegenstelling tot het marktrisico, dat de Overheid door haar prijsbeleid wil verminderen.

In het licht van dit beginsel zou een kostprijsberekening, welke berust op een slechts in één bepaald jaar geconstateerde relatie tussen hoeveelheden productiemiddelen en opbrengsten in natura geen goede grondslag zijn voor het landbouwprijsbeleid. Zij zal dus moeten uitgaan van een relatie, die als de meest waarschijnlijke of de „normale” kan worden beschouwd. Het is evenwel duidelijk, dat de bepaling van dit normale verband van kosten en opbrengsten bij een dergelijke stand van zaken veel aandacht en analyse vraagt.

Voor deze normalisatie is het onontbeerlijk, dat in de boekhoudingen zoveel mogelijk in maat, gewicht en tijd het gebruik van de productiemiddelen wordt geregistreerd en eveneens de hoeveelheden verkregen

producten worden vastgelegd. Hoewel de boekhoudingen een belangrijke bron van de benodigde gegevens vormen, moeten ook dikwijls andere bronnen worden gebruikt. Het meer technisch gerichte landbouwkundig onderzoek, zoals dat op proefvelden en bij onderzoek van voeding van het vee geschiedt, kan hier belangrijke bijdragen leveren.

Zijn waarnemingen over één jaar niet voldoende, evenmin kan worden volstaan met gegevens van één bedrijf. De verhouding tussen kosten en opbrengsten moet immers worden bepaald voor gemiddelde productieomstandigheden en vakbekwame bedrijfsuitoefening. Wat met deze beide kenmerken wordt bedoeld, is niet moeilijk te begrijpen. Het is echter minder eenvoudig een bedrijf aan te wijzen dat er precies aan voldoet. Er zijn nu eenmaal geen simpele maatstaven, die dit wel mogelijk maken. Gaat men dus bedrijven kiezen, die aan de gestelde eisen moeten voldoen, dan zal een deel van de gekozen bedrijven onder betere en een ander deel onder minder gunstige verhoudingen produceren, dan de eisen aangeven. Hetzelfde geldt voor de eis van vakbekwaamheid van de boeren; ook hierin zullen zich bij nog zo nauwgezette keuze afwijkingen boven en beneden het gestelde doelwit voordoen.

Niet het enkele bedrijf, doch slechts de groep als een geheel zal een betrouwbare benadering kunnen zijn van de verhoudingen waar het om gaat. Hierbij speelt zowel de variatie tussen de bedrijven onderling, als het aantal bedrijven per groep een rol. In hoeverre deze van invloed zijn op de betrouwbaarheid van het gemiddelde is reeds onder § 6 toegelicht.

De kostprijsberekeningen worden uitgevoerd binnen het kader van een typebedrijf. Een typebedrijf is zodanig opgezet, dat het in een bepaald landbouwgebied het gemiddelde van de bedrijven typeert t.a.v. grootte, grondsoort, verkaveling, productieplan, trekkrachtvoorziening, arbeidsmethoden e.d. De bedrijfsvoering dient overeen te komen — zoals reeds vaker is vermeld — met het gemiddelde peil van vakkundig geleide bedrijven in het desbetreffende gebied. Het „typebedrijf” is geen bestaand bedrijf, maar vertoont niettemin grote overeenkomst met de bestaande bedrijven, welke het typeert.

Dat het bedrijf in opzet denkbeeldig is betekent niet, dat het een onwerkelijk bedrijf is; er zijn concrete bedrijven met ongeveer een dergelijke opzet aanwezig.

Bij het opstellen van de berekeningen voor een typebedrijf kan men

van twee verschillende standpunten uitgaan. Enerzijds kan men een typebedrijf voor wat betreft grondsoort, verkaveling, bouwplan enz. afstemmen op het *statistisch gemiddelde* van een bepaald landbouwgebied, anderzijds kan men streven naar een zo nauw mogelijke aansluiting bij het *overheersende bedrijfstype* in het belangrijkste deel van het gebied. De eerste methode heeft het bezwaar, dat de verscheidenheid in grondsoort, verkaveling, arbeidsmethoden, trekkrachtvoorziening enz. zo groot is, dat de combinatie van gemiddelde waarden, welke bij deze methoden een typebedrijf karakteriseren, in werkelijkheid niet voorkomt bij bestaande bedrijven.

De tweede methode is er juist op gericht, een typebedrijf zo nauw mogelijk bij bestaande bedrijven te laten aansluiten. Hierbij wordt een typebedrijf zodanig omschreven en gelocaliseerd, dat men in de betrokken streek bedrijven zal kunnen aanwijzen, welke vrijwel met het typebedrijf overeenstemmen.

Aanvankelijk werd door het L.E.I. de eerste methode gevolgd, terwijl nu de richting van de tweede, meer realistische wijze van werken is ingeslagen.

Het streven is er niet op gericht de nieuwste en meest efficiënte werkwijzen in het landbouwbedrijf als grondslag voor de berekeningen te gebruiken. Slechts die werkwijzen dienen als uitgangspunt, die — blijkens de gegevens der onderzochte bedrijven — in de landbouwpraktijk voldoende ingang hebben gevonden en daarmee hun doelmatigheid hebben bewezen. De berekeningen hebben derhalve een descriptief karakter. Zouden speciaal de meest efficiënte werkwijzen als basis worden genomen, dan zouden de kostprijzen niet representatief zijn voor bedrijven met vakbekwame bedrijfsleiding, doch slechts voor de bedrijven van de meest vooruitstrevende boeren.

Bovendien hebben de bedoelde „efficiënte werkwijzen” in een deel der gevallen de aanduiding efficiënt verkregen op basis van een beoordeling met een — uit bedrijfseconomisch gezichtspunt — te beperkte doelstelling. Zo zijn verschillende nieuwe methoden van graslandgebruik en voederwinning efficiënt te noemen, als het er om gaat de voederproductie van een bedrijf te verhogen. Uit bedrijfseconomisch oogpunt zal dit niet per se tot betere bedrijfsuitkomsten behoeven te leiden. In de praktijk blijken de uitkomsten van bedrijven met een intensieve graslandexploitatie dan ook zeer vaak helemaal niet beter — privaateconomisch gezien — dan die van bedrijven waar traditionele methoden worden toegepast.

De kostprijsberekeningen (voorcalculaties) van het L.E.I. zijn door normalisatie ongetwijfeld normatief bruikbaar als basis voor het landbouwprijsbeleid. Dit is het geval ondanks het feit, dat — zoals reeds is opgemerkt — de kostprijsberekeningen zelf een descriptief karakter hebben.

Het normatieve karakter van de kostprijsberekeningen is terug te brengen — zoals onder § 3 reeds is opgemerkt — op het normatieve karakter van de keuze der bedrijven.

In verband met de normatieve bruikbaarheid der kostprijsberekeningen zij nog speciaal gewezen op de hoeveelheden handenarbeid, welke worden opgenomen in de kostprijsberekeningen voor landbouwproducten, voortgebracht op gemengde bedrijven op zandgrond. Op vele van deze bedrijven is in zekere mate een arbeidsoverschot aanwezig. Met het oog hierop wordt de voor de voortbrenging der producten noodzakelijke arbeid berekend volgens bepaalde normen. Deze — scherp gestelde — normen zijn bepaald aan de hand van gegevens over het arbeidsverbruik op zandbedrijven zonder arbeidsoverschot en van gegevens over de arbeidsbehoefte op weide- en akkerbouwbedrijven. Voor de gemengde bedrijven hebben de kostprijsberekeningen ten aanzien van dit kostenelement dus in directe zin een — sterk — normatief karakter.

§ 8. *In hoeverre zijn de berekende kostprijzen normatief van aard met betrekking tot het prijselement van kosten en opbrengsten van bijproducten?*

Niet minder dan ten aanzien van de fysieke hoeveelheden, welke in de vorige paragraaf werden besproken, is ten aanzien van de *waardering in geld* zowel van kosten als van aftrekposten wegens opbrengst van bijproducten, een sterk normatieve inslag in de kostprijsberekeningen onvermijdelijk. In feite is het op dit punt, dat de in de aanhef van deze nota genoemde afstemming van de methode dezer berekeningen op de doelstellingen van het prijsbeleid het sterkst aan de dag treedt, m.a.w. dat de regel „different cost for different purposes” zich het duidelijkst doet gelden.

Deze doelgerichtheid van de kostprijsberekeningen leidt er n.l. toe, dat op sommige punten welbewust dient te worden afgeweken van de waarderingsmaatstaf, die *voor de individuele producenten* in het algemeen de meest rationele is: namelijk die van de „opportunity cost”.

waarbij men zich bij de waardering van ieder kostenbestanddeel afvraagt, welk — op geld te waarderen — alternatief voordeel bij het gebruik hiervan wordt opgeofferd. Strikte toepassing van dit beginsel zou er toe moeten leiden om voor ieder productiemiddel, waarvoor een zelfstandige marktprijs bestaat (ook wanneer dit productiemiddel zelf uit de agrarische sfeer afkomstig is en eventueel zelfs in het eigen bedrijf is voortgebracht), deze marktprijs — zijnde het bedrag, waarvoor de betrokken producent dit productiemiddel desgewenst zou hebben kunnen verkopen — als waarderingsmaatstaf aan te houden, terwijl dezelfde regel ook zou moeten gelden voor de waardering van marktbaar bijproducten, welke een negatief kostprijsbestanddeel vormen bij de calculatie voor het hoofdproduct (zie beneden). De doeleinden van het prijsbeleid kunnen er echter in bepaalde gevallen toe leiden om welbewust een andere waarderingsmaatstaf toe te passen.

Met name geldt dit laatste, wanneer het doel van het prijsbeleid is om de producenten over het *gehele* productieproces, dat tot een bepaald eindproduct leidt — dus niet slechts over één of enkele fasen van dit productieproces — een redelijke minimumopbrengst te waarborgen (garantieprijsen); daarentegen niet, wanneer het er om gaat voor bepaalde eind- of tussenproducten zgn. overnameprijsen vast te stellen, waarbij het er dus in de eerste plaats om te doen is, dat die bepaalde producten — b.v. tarwe voor de broodgraanvoorziening, bacon voor export naar Engeland e.d. — in een bepaalde minimumhoeveelheid ter beschikking komen. (Zoals hierna zal blijken, worden om deze reden voor sommige producten, zoals varkensvlees, twee calculaties naast elkaar uitgevoerd.)

In het laatstbedoelde geval — overnameprijsen — zal, zoals gezegd, het hierboven omschreven beginsel van de „opportunity cost” in het algemeen kunnen worden gehandhaafd. In het eerste geval is er daarentegen aanleiding hiervan af te wijken, met name dan, wanneer het gaat om de vaststelling van een garantieprijs voor een eindproduct, waarvan het productieproces twee of meer opvolgende fasen omvat (b.v. akkerbouwproduct veredeld tot dierlijk product), en wanneer daarbij ook voor het tussenproduct (i.c. de akkerbouwproducten) een zelfstandige garantieprijs bestaat. Daarbij is dan nog tweërlei mogelijk, namelijk dat het tussenproduct door de producent van het eindproduct *in zijn eigen bedrijf* wordt gewonnen — geïntegreerde productie, zoals deze met name op de gemengde bedrijven wordt toegepast — ofwel, dat dit tussenproduct door hem *van een ander bedrijf* wordt betrokken, m.a.w.

dat de veredelingsphase in een zelfstandig bedrijf plaats vindt. In feite zullen deze beide situaties veelal naast elkaar voorkomen.

Tenslotte kan het tussenproduct, gezien van het standpunt van de producent in de eerste phase, zowel het karakter hebben van een hoofdproduct (b.v. voedergranen) als van een bijproduct (b.v. bietenkoppen en -blad, stalmest e.d.).

In elk van deze gevallen gaat het er nu om, volgens welke maatstaven deze tussenproducten op geld moeten worden gewaardeerd voor de kostprijsberekening ten dienste van het prijsbeleid, enerzijds als kostenelement van het veredelde eindproduct, anderzijds, voor zover hiertoe aanleiding bestaat, als bijproduct van het corresponderende hoofdproduct (b.v. bietenkoppen en -loof in de calculatie voor suikerbieten). Niet minder dan vijf verschillende waarderingsmaatstaven¹⁾ komen hierbij in beginsel in aanmerking, t.w.:

- a. volgens marktprijs (als deze er is), zijnde aankoop- of verkoopprijs al naar gelang er van aangekochte of verkochte tussenproducten of bijproducten sprake is;
- b. volgens garantieprijs of minimum-richtprijs²⁾ (idem);
- c. volgens al dan niet genormaliseerde kostprijs (alleen voor tussenproducten, die zelf hoofdproduct zijn, aangezien voor bijproducten krachtens hun aard een zelfstandige kostprijsberekening meestal niet uitvoerbaar is);
- d. op basis van de markt-, garantie- of kostprijs van een eventueel alternatief productiemiddel;
- e. volgens gebruikswaarde in een alternatieve aanwending (b.v. bietenkoppen en -blad bij gebruik als meststof in plaats van als voedermiddel).

Van deze vijf mogelijkheden moeten de drie eerstgenoemde als de hoofdalternatieven worden beschouwd. De beide laatste — die evenals die sub a als toepassingen van het beginsel van de „opportunity cost” kunnen worden beschouwd — komen over het algemeen slechts subsidiair in aanmerking, meer in het bijzonder dan, wanneer een

¹⁾ De hier volgende opsomming houdt geen rangorde voor het gebruik van deze maatstaven in.

²⁾ Wanneer in het vervolg sprake is van garantieprijzen, worden hiermede tevens de minimum-richtprijzen bedoeld.

zelfstandige *marktprijs* voor het betrokken tussen- of bijproduct ontbreekt.

Indien het doel van het prijsbeleid is, het waarborgen van een redelijke minimumopbrengst (garantieprijs), zal dit doel het best worden bereikt, indien zowel de tussenproducten als de bijproducten eveneens worden gewaardeerd tegen garantieprijs, voor zover deze althans voor de bedoelde tussen- en bijproducten bestaan. Dit geldt zowel voor het geval de tussenproducten uit eigen bedrijf afkomstig zijn dan wel worden aangekocht; het een en ander slechts op voorwaarde, dat deze garantieprijs via de markt worden geëffecteerd. Zou b.v. de garantieprijs van rogge gedeeltelijk worden verwezenlijkt door een toeslag per ha of een toeslag per 100 kg product, dan behoeft in de volgende phase met dit deel van de garantieprijs geen rekening te worden gehouden, omdat de producent in dat geval in de volgende phase dan beneden de garantieprijs heeft kunnen kopen.

Waardering van de tussenproducten tegen *marktprijzen* zou, bij een hogere marktprijs dan de garantieprijs, over het gehele productieproces een grotere financiële opbrengst garanderen dan in de bedoeling lag. Men kan ook zeggen, dat, bij waardering tegen *marktprijs* van de tussenproducten, aan die tussenproducten (b.v. voedergranen) via de garantie van de veredelde producten (dierlijke producten) *indirect* een hogere garantie zou worden gegeven, dan plaats vindt door middel van de garantieprijs van de tussenproducten zelf.

Bovendien kan in bepaalde gevallen (nl. bij gelimiteerd aanbod van de tussenproducten) bij waardering tegen marktprijzen een ongewenste optrekkende werking via de garantieprijs van de eindproducten op de prijzen van de tussenproducten worden verwacht ¹⁾.

Waardering van de tussenproducten volgens de *gemiddelde kostprijs* in het betreffende gebied daarentegen zal in vele gevallen — nl. wanneer de kostprijs lager is dan de garantieprijs — leiden tot een lagere garantieprijs voor het veredelde product en dus tot een lagere indirecte garantieprijs voor de tussenproducten dan bij directe verkoop. En omgekeerd zou in gebieden met een hogere kostprijs dan de garantieprijs dit indirect leiden tot een hogere garantieprijs voor het tussenproduct.

Daarbij komt nog, dat de gemiddelde kostprijzen per gebied van deze tussenproducten belangrijk uiteenlopen en in een belangrijk deel van het land ook wel boven

1) Enkele jaren geleden diende hiermee in sterke mate rekening te worden gehouden, toen op de vrije markt veel hogere prijzen golden voor binnenlandse voedergranen dan voor het gerantsoeneerde veevoeder, dat uit import afkomstig was, terwijl deze import gecontingenteerd was. In de kostprijsberekeningen voor het prijsbeleid werden binnenlands veevoer en zaaizaad van voedergranen — in beide gevallen ook dat uit eigen bedrijf — toen gewaardeerd op basis van de afgifteprijzen van het geïmporteerde veevoer en niet op basis van de prijzen op de vrije markt. Laatstgenoemde prijzen zouden o.a. tot hogere uitkomsten van de kostprijsberekeningen voor vlees en melk hebben geleid en via deze hadden eventueel hogere opbrengstprijzen van melk en vlees en vervolgens weer hogere prijzen van de vrije granen tot stand kunnen komen. Dit wenste de Regering te verhinderen; derhalve werden de voedergranen op eerstgenoemde basis gewaardeerd en niet op basis van vrije prijzen.

steun voor dit laatste, waardoor vervolgens weer de (inmiddels in feite te hoog geworden) garantieprijs voor het eindproduct zou worden bestendig.

Hiertegenover kan echter worden opgemerkt, dat de feitelijke betekenis van een zodanige wisselwerking zeer beperkt is. In werkelijkheid gaat het hierbij n.l. meestal om tussenproducten, welke niet zwaar wegen in de kostprijs van het eindproduct; immers, voor die tussenproducten, waarbij dit wel het geval is, bestaan veelal zelfstandige garantieprijzen. Vervolgens is in dit verband van belang, dat de prijsvorming van de bedoelde tussenproducten in de regel mede afhankelijk is van andere eindbestemmingen dan het in casu te garanderen eindproduct (vgl. ook de noot op blz. 23) en dat deze prijsvorming bovendien dikwijls direct of indirect in belangrijke mate wordt beheerst door de wereldmarkt, waardoor de invloed van deze wisselwerking uiteraard sterk wordt geremd. Tenslotte moet worden bedacht, dat de bedoelde wisselwerking, voor zover zij bestaat, in twee richtingen werkt: gedurende de periode dat de marktprijs van het tussenproduct lager komt te liggen dan die, waartegen dit in de kostprijs van het eindproduct is ingecalculleerd, ligt de garantieprijs voor dit laatste te hoog; maar indien de marktprijs van het tussenproduct stijgt, nadat de garantieprijs voor het eindproduct is vastgesteld, zal zich het omgekeerde voordoen. Alles bijeengenomen ligt er in het voorgaande dus geen aanleiding om af te stappen van de regel, dat tussenproducten, waarvoor geen garantieprijzen bestaan, tegen marktprijs behoren te worden ingecalculleerd.

Het gebruik van de marktprijs is evenwel afhankelijk van het feit of de betreffende tussenproducten in voldoende mate worden verhandeld om een betrouwbare marktprijs tot stand te doen komen. Voor stro en voederaardappelen voor de veehouderij is dit zeker het geval. Voor bijproducten als rundvlees van de melkproductie en stro van de graanbouw geldt dit eveneens. Daar de kostprijsberekeningen steeds voorcalculaties zijn, moet dus een schatting worden gemaakt ten aanzien van de waarschijnlijke, toekomstige marktprijs van deze producten, die deels als productiemiddel en als bijproduct en deels enkel als bijproduct in de kostprijscalculaties verschijnen. Indien deze schatting met te grote onzekerheden behept is, kan hierin een normatief element worden gebracht, zoals b.v. voor het stro het geval is, door uit te gaan van de gemiddelde stroprijs der laatste drie jaren, waarbij dus het gebruik voor industriële doeleinden een mede bepalende factor is.

Voor tussenproducten, zoals b.v. klaver voor de paarden, die niet of slechts incidenteel worden verhandeld, zodat geen betrouwbare marktprijs wordt gevormd, zal men moeten terugvallen op de genormaliseerde kostprijs. Deze kostprijs zal uiteraard op haar beurt moeten worden opgebouwd uit normale hoeveelheden productiemiddelen en oogst-opbrengsten, terwijl onder de kosten een loon voor bedrijfsleiding dient te worden opgenomen; m.a.w. moet ook deze kostprijs een genormaliseerd karakter hebben.

Voor de bijproducten, die geen betrouwbare marktprijs hebben, zal tenslotte de waardering moeten geschieden op een van de bovengenoemde subsidiaire principes, n.l. op basis van waardering van een bepaald substitutie-artikel in de normale of in een alternatieve aanwending. Het eerste geval doet zich b.v. voor bij ondermelk, die

door de zuivelfabriek aan de veehouder wordt teruggeleverd. De marktprijs van vervangende veevoeders is hier de maatstaf en niet de ondermelkwaarde bij industriële verwerking tot kaas of gecondenseerde melk. Een voorbeeld van het tweede geval is de waardering van suikerbietenkoppen en -blad in die gebieden, waar zulke grote kwantiteiten aanwezig zijn, dat een deel wordt ondergeploegd. Hiervoor wordt de bemestingswaarde aan de hand van de prijzen van andere meststoffen als waarderingbasis aangehouden.

De waardering van hetzelfde product als aftrekpost (bijproduct) en als kostenelement (productiemiddel) moet uiteraard in hetzelfde bedrijf gelijk zijn en voor het geval het ene bedrijf een bijproduct verkoopt, dat in een ander bedrijf als productiemiddel wordt gebruikt, niet meer verschillen dan de vervoerskosten en handelsmarges bedragen.

Tenslotte: in het geval, waarin het doel van het prijsbeleid is gericht op het verkrijgen van een voldoende groot aanbod en met het oog hierop *overnameprijzen* worden vastgesteld met een redelijke winstmarge en ook geen prijsuitslagen naar boven kunnen voorkomen (bacon), zou het niet juist zijn, als waarderingsmaatstaf voor de gebruikte tussenproducten (voedergranen) de garantieprijzen aan te houden. Bij deze doelstelling van de prijspolitiek is het immers zaak voor de veredelingsfase zelve een redelijke rentabiliteit te garanderen. Dit wordt alleen bereikt, indien men ook deze tussenproducten tegen de marktprijzen in de kostprijsberekening opneemt.

Voor de andere producten — hetzij als tussenproduct, hetzij als bijproduct — geldt voor de waardering in dit geval hetzelfde als hieraan voorafgaand is medegedeeld.

* * *

De in het voorgaande vermelde principes vinden hun neerslag in een reeks afspraken tussen de Minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening en de Stichting voor de Landbouw, betreffende de uitgangspunten voor in 1953 en 1954 te maken kostprijsberekeningen. In het volgende hoofdstuk zullen deze afspraken worden vermeld en toegelicht.

c. *Voederbieten en klaver*

In de meeste gebieden bestaat er geen of slechts incidenteel handel in deze als productiemiddel (veevoer) gebruikte producten, zodat zich geen betrouwbare marktprijs vormt. Evenmin zijn er garantieprijzen. De waarderingsmaatstaf, die voor deze producten wordt toegepast, is de kostprijs (incl. beloning voor bedrijfsleiding).

Voor gebieden waar aan- en verkoop wel vrij veelvuldig voorkomt (voederbieten) vindt echter waardering plaats op basis van marktprijzen.

d. *Volle melk*, gebruikt voor de opfok van kalveren werd in de kostprijsberekeningen voor melk voor de periode Nov. 1953—Nov. 1954 gewaardeerd tegen de kostprijs (incl. beloning voor bedrijfsleiding). De hier bestaande afspraak is niet conform het principe, dat bij de waardering moet worden gevolgd, daar voor melk een garantieprijs bestaat. Door de vertegenwoordigers van het Ministerie van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening is de suggestie, deze melk te waarderen tegen de garantieprijs van het vorig jaar, inmiddels overgenomen ter bespreking met de Stichting voor de Landbouw.

§ 2. *Agrarische tussenproducten, die als bijproducten worden verkregen*

a/c. *Stro, bietenkoppen en -blad, pulp en andere aangekochte soortgelijke producten* worden gewaardeerd tegen marktprijs franco-bedrijf, daar er geen garantieprijzen voor bestaan. Voor zover deze producten in het eigen bedrijf worden voortgebracht als bijproduct van andere teelten, worden zij op dezelfde wijze gewaardeerd als in de kostprijsberekeningen, waarin deze producten als opbrengstelementen aan de orde komen (onder punt 3 wordt dit nader aangegeven).

d. *Ondermelk en aanverwante producten* worden in beginsel gewaardeerd tegen de voederwaarde, die wordt afgeleid uit de prijzen van substitutieproducten. Dit geldt zowel ingeval ondermelk en aanverwante producten worden gebruikt in de rundveehouderij, als bij vervoeding in andere sectoren van het bedrijf. De aankoop van deze producten is op een enkele uitzondering na een kwestie van heen en weer levering tussen landbouwbedrijf en zuivelfabriek. Hoewel in een enkel geval meer ondermelk naar een bepaald bedrijf gaat, dan overeenkomt met de

levering van melk aan de zuivelfabriek, levert dit geen bezwaren op, daar ook deze ondermelk in de kostprijsberekeningen (eveneens voor andere bedrijfstakken dan de rundveehouderij) tegen voederwaarde wordt gewaardeerd. De ondermelk wordt gewaardeerd tegen voederwaarde — en niet tegen zuivelwaarde — omdat bij een rationele productie (welke wordt verondersteld aanwezig te zijn) niet meer zal worden opgeofferd, dan strikt noodzakelijk is. Derhalve moet worden aangenomen, dat de opbrengst van de te vervoederen ondermelk bij verwerking tot zuivelproducten *niet hoger* zal zijn dan de kosten van de producten, die in het landbouwbedrijf nodig zouden zijn om de ondermelk in het productieproces te vervangen.

Deze prijs voor ondermelk wordt overgenomen door het Bedrijfschap voor Zuivel en gebruikt bij het berekenen van de prijs, die de in Nederland geproduceerde melk in een bepaald jaar heeft opgebracht. De kostprijsberekeningen (op basis waarvan de garantieprijs van melk wordt vastgesteld) en de berekeningen van het Bedrijfschap voor Zuivel over de opbrengstprijs van de melk (teneinde vast te stellen of de garantieprijs al dan niet is bereikt) zijn derhalve op dit punt volledig op elkaar afgestemd.

Een wijziging in de waarde van ondermelk in de kostprijsrapporten is dus oorzaak, dat ook verschillende berekeningen van beleidsorganen moeten worden gewijzigd. Derhalve is om praktische redenen besloten slechts tot wijziging van de ondermelkwaarde over te gaan, als deze te veel zou gaan afwijken van de waarde, die uit de voor een nieuw productiejaar verwachte prijzen van alternatieve productiemiddelen valt af te leiden.

§ 3. *Agrarische bijproducten, die een aftrekpost vormen bij de bepaling van de kostprijs van het hoofdproduct*

a-1. *Stro* wordt als *opbrengstelement* slechts gewaardeerd voor zover het wordt geoogst. In de kostprijsberekeningen van de hoofdproducten wordt het bijproduct stro gewaardeerd tegen de gemiddelde marktprijzen af-bedrijf van de drie laatstbekende oogstjaren. Dit gemiddelde is gekozen, omdat de te verwachten stroprijs van een bepaald oogstjaar niet van te voren nauwkeurig kan worden benaderd. De stroprijzen vertonen daarvoor van jaar tot jaar te grote en te onregelmatige fluctuaties tengevolge van grote verschillen in aanbod enerzijds en vraag anderzijds.

§ 4. Grond en bedrijfsgebouwen als kostenelement (de pacht)

Eén kostenelement verdient door het bijzondere karakter er van nog een nadere beschouwing, n.l. *de kosten van het gebruik van de grond*. De waarde van de grond, of in het geval van pacht de pachtprijs, is in sterke mate afhankelijk van de rentabiliteit van de landbouwbedrijven en dus ook van de prijzen van de landbouwproducten. In de kostprijsberekening kan men eventueel van de gegeven toestand uitgaan; bij de hantering van deze berekeningen voor de prijspolitiek evenwel niet. Men zou zonder twijfel in een prijzenspiraal verzeild raken. Indien immers ten gevolge van een gunstige rentabiliteit de kooprijzen van de grond en de pacht stijgen, zou dit in hogere kostprijzen van de producten resulteren en op zijn beurt weer tot bepaling van hogere prijzen der producten. Hierdoor zou de rentabiliteit opnieuw stijgen en de grondprijs en pachtprijs weer een impuls krijgen om in de hoogte te gaan.

De oplossing kan worden gevonden door de kosten van grond en bedrijfsgebouwen te splitsen in twee groepen n.l. enerzijds de kosten, die noodzakelijk zijn om de grond in vruchtbare toestand te houden en de gebouwen en andere kunstwerken, voor zover deze voor een juiste uitoefening van het desbetreffende bedrijf noodzakelijk zijn, in bruikbare, doelmatige toestand te houden en deze zo nodig te vervangen en anderzijds het netto-inkomensbestanddeel (rent), hetwelk de grond ontvangt.

De eerstgenoemde kosten omvatten¹):

- a. de geldelijke lasten, die door publiekrechtelijke lichamen zijn opgelegd, zoals grondbelasting, polder- en waterschapslasten, straatbelasting en eventueel andere zakelijke lasten;
- b. verzekering van, onderhoud van en reparaties aan gebouwen en kunstwerken, voor zover de kosten daarvan ingevolge het Pachtbesluit voor rekening van de verpachter komen;
- c. rente en afschrijving van de onder b genoemde, aan slijtage onderhevige kapitaalgoederen, op basis van de *algemene vervangingswaarde*²), om vervanging zo nodig mogelijk te maken.

¹) Formulering overgenomen uit Advies inzake het beleid ten aanzien van het pacht- en grondprijsspeil van de Sociaal-Economische Raad, blz. 7.

²) Onder de *algemene* vervangingswaarde wordt verstaan een waarde, die niet volledig de index van de bouwkosten volgt — zoals het geval is met de *specifieke* vervangingswaarde —, maar welke correspondeert met de verandering in de koopkracht van het geld, zoals deze b.v. tot uitdrukking komt in de prijsindices van de kosten van levensonderhoud.

Met deze kosten behoort bij de prijzenpolitiek ten volle rekening te worden gehouden.

Met de rent — het inkomensbestanddeel van de opbrengst van de grond — ligt de zaak anders. Een bepaalde rent zal moeten worden geaccepteerd, nl. ten minste de differentiële rent, welke de betere gronden hebben als de rent op de groep marginale bedrijven ongeveer nihil is. Uit praktische overwegingen zal ook voor deze groep marginale bedrijven een bescheiden gefixeerd bedrag als rent moeten worden aanvaard, daar anders deze landbouwgronden volgens de huidige prijsregeling waardeloos zouden zijn. Waarschijnlijk zal men zich wel moeten aansluiten bij de kooprijzen van deze landbouwgronden zoals deze tot nu toe hebben gegolden.

Hoe hoog dit noodzakelijk geacht minimum-pachtpeil, dat in de kostprijsberekening behoort te worden verdisconteerd, in concrete gevallen moet zijn, is momenteel niet bekend. Het onderzoek zal zich hierop de eerstkomende jaren, mede ten behoeve van het pachtbeleid, richten.

De kostprijsberekeningen worden steeds op basis van pacht berekend, hoewel bijna de helft van de landbouwbedrijven in aantal en oppervlakte in eigendom worden geëxploiteerd. De pachten zijn gedurende de bezetting en ook nog enige jaren daarna door de Overheidsmaatregelen gehouden op het peil van Mei 1940. Sinds enige jaren vindt een geleidelijke aanpassing aan de nieuwe toestand plaats. Deze aanpassing is evenwel nog lang niet voltooid.

Voorlopig houdt de afspraak tussen de Minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening en de Stichting voor de Landbouw op dit punt in, dat in de kostprijsberekeningen voor een bepaald gebied als pachtbedrag wordt opgenomen het bedrag, dat door de pachters zal moeten worden betaald voor het oogstjaar, waarop de kostprijsberekeningen betrekking hebben¹⁾. Deze oplossing wordt gevolgd, omdat vooralsnog wordt aangenomen, dat de pacht, welke hierbij voor de gebieden met de ongunstigste productieomstandigheden in de kostprijsberekeningen wordt opgenomen, zelfs het bovengenoemde minimum voor netto-rent *niet* inhoudt.

¹⁾ Dit is dus niet het meest recente pachtpeil, daar er een vertraging in de aanpassing van de pachten plaatsvindt, doordat de pachtcontracten slechts eens per drie jaren kunnen worden herzien.

§ 5. Handenarbeid en bedrijfsleiding als kostenelement

a. Evenals tot dusver het geval was, wordt volgens de gemaakte afspraak ook in het vervolg *alle noodzakelijke handenarbeid* in de kostprijberekeningen gewaardeerd tegen de loonnormen van de C.A.O.'s; met eventueel betaalde zwarte lonen wordt dus geen rekening gehouden.

b. Tevens houdt de afspraak in, dat voortaan in de kostprijberekeningen zal worden opgenomen de post *beloning voor bedrijfsleiding*¹⁾.

Voor een bepaald product wordt in alle gebieden, voor alle grootteklassen en voor alle bedrijfstypen, *per ha gewas* of — bij de vesoorten — *per dier* een gelijk bedrag aangehouden als beloning voor bedrijfsleiding. Deze bedragen zijn voor oogstjaar 1953 voor elk product afzonderlijk vastgesteld. Voor latere oogstjaren zullen deze bedragen op en neergaan met de wijzigingen van het *basisuurloon* van de landarbeiders. Voor 1953 waren de bedragen per ha gewas en per dier als volgt:

<i>Marktbare gewassen</i> (akkerbouwbedr. en gemengde bedr.)	Beloning voor bedrijfsleiding 1953
Granen	f 65,— per ha
Peulvruchten	„ 70,— „ „
Koolzaad e.a.	„ 65,— „ „
Bietenzaad/steklingen	„ 135,— „ „
Vlas - gerepeld	„ 100,— „ „
- ongerepeld	„ 70,— „ „
- te velde verkocht	„ 70,— „ „
Aardappelen	„ 110,— „ „
Suikerbieten	„ 100,— „ „

¹⁾ Deze post ontbrak voorheen in de kostprijberekening, wegens de moeilijkheid, hiervoor een aanvaardbare norm te vinden. De behoefte er aan was ook niet zo groot, daar gedurende de periode, waarin vaste prijzen golden, door de Regering een opslag van gemiddeld 20 pct ondernemersbeloning werd opgenomen, waarin mede de beloning voor de bedrijfsleiding werd geacht begrepen te zijn. In het beleid van de minimumprijzen kan de kostenfactor bedrijfsleiding niet worden veronachtzaamd. Hierin is dus geen winst begrepen. De winstfactor blijft nl. in de berekeningen van het L.E.I. buiten beschouwing.

Niet-marktbare gewassen
(akkerbouwbedrijven)

Grasland	f 35,— per ha
Rode klaver	„ 45,— „ „
Witte klaver	„ 35,— „ „
Voederbieten	„ 100,— „ „

Veehouderij (alle bedrijven)

Rundvee -	
1e deel (basis oppervl. land)	f 25,— per ha
2e deel (basis aantal dieren)	„ 20,— per melkkoe/jaar
Varkens ¹⁾ - 90 kg/stuk	„ 65,— per 10 varkens
- 140 kg/stuk	„ 100,— per 10 varkens
Kippen ²⁾	„ 100,— per 100 leghennen/jaar
Schapen	„ 35,— per 10 schapen/jaar

De grootte van de posten: „loonkosten handenarbeid van de boer” en „beloning voor bedrijfsleiding”, is voor de in de kostprijsrapporten oogst 1953 vertegenwoordigde bedrijven met onderstaande globale cijfers aan te geven.

	Bedrijfs-grootte	Loonkosten voor handenarbeid van de boer	Beloning voor bedrijfsleiding	Tot. voor handenarbeid en bedr. leiding van de boer
Klei-akkerbouwbedrijven . . .	± 40 ha	ca f 1.450,—	ca f 3.000,—	ca f 4.450,—
Veenkol.-akkerb. bedrijven . .	± 20 ha	ca f 2.400,—	ca f 1.600,—	ca f 4.000,—
Weidebedrijven	15 à 20 ha	ca f 3.200,—	ca f 1.000,—	ca f 4.200,—
Gemengde bedr. op zand . . .	8 à 13 ha	ca f 3.200,—	ca f 900,—	ca f 4.100,—

Hieronder volgt nog een vergelijking van het in de kostprijsberekening ingecalculerde totaalbedrag voor handenarbeid en beloning voor bedrijfsleiding van de boer met het jaarloon (incl. sociale lasten) van een vaste arbeider/veeverzorger. De kosten voor wachtgeld- en werkloosheidsverzekering zijn hierbij dus buiten beschouwing gelaten.

¹⁾ In de vermelde bedragen is begrepen de beloning voor bedrijfsleiding voor de opfok van jonge dieren.

²⁾ Ouder dan 3 maanden.

	I Tot. v. handen- arbeid en be- drijfsleiding van de boer	II Jaarloon vaste arbeider/vee- verzorger	III Bedragen onder I in % van die onder II	IV Bedrijfs- grootte
Akkerb. bedr. - klei	ca f 4.450,—	f 3.585,—	124 %	± 40 ha
- veenkol.	ca „ 4.000,—	„ 3.550,—	113 %	± 20 ha
Weidebedrijven	ca „ 4.200,—	„ 3.700,—	114 %	15 à 20 ha
Gemengde bedrijven op zand .	ca „ 4.100,—	„ 3.575,—	115 %	8 à 13 ha

Het basis-uurloon van de landarbeiders is per 1 Januari 1954 met ca 5 % verhoogd (met een minimum van 5 ct per uur); derhalve komen nu ook de in het voorgaande genoemde bedragen voor beloning voor bedrijfsleiding ca 5 % hoger te liggen.

Hiermede zijn de belangrijkste uitgangspunten voor de kostprijsberekening ten dienste van het prijsbeleid en de hiermede in verband staande reeks afspraken tussen de Minister van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening en de Stichting voor de Landbouw weergegeven en toegelicht.

Voor de volgende recente publicaties van het L.E.I. vragen wij Uw aandacht. In de serie *Bedrijfseconomische Mededelingen* verschenen onlangs:

No. 14. „Statistisch overzicht van de gemiddelde uitkomsten van groepen landbouwbedrijven in 1952/53”

Door J. A. Kuperus. Maart 1954. Prijs f 2,50.

No. 15. „Over de economie van het Friese weidebedrijf bij verschillende bedrijfsgrootten”

Door Ir H. Dijkstra en A. de Winter. Juli 1954. Prijs f 1,50.

No. 16. „Onderzoek over de bedrijfsgrootte in de IJselmeerpolders”

Door Ir G. M. Hoornsman en Ir J. F. van Riemsdijk. Maart 1954. Prijs f 2,—.

Voorts is verschenen:

„*De landarbeiders in Nederland, een beroepsgroep in beweging*”.

In landbouwkringen heerst veelal de vrees, dat door de vermindering van het aantal landarbeiders de arbeidsvoorziening in de landbouw in het gedrang zal komen. Een ander vraagstuk, dat de gemoederen bezig houdt, is dat van agrarische seizoenwerkloosheid en de sociale positie van de landarbeidersgroep.

In het rapport van de Afd. Streekonderzoek van het L.E.I. worden deze en andere vraagstukken, zoals het vakonderwijs voor landarbeiders, de huisvesting en woonsituatie, het landarbeidersgrondgebruik, de grootte van de vaste kern, etc., aangesneden.

Voor dit onderzoek zijn bijna 15.000 landarbeiders in 59 gemeenten in de zeeklei- en weidegebieden en veenkoloniën geënkquêteerd. Prijs f 7,—.

Binnenkort zal verschijnen:

„*Landbouwcijfers 1954*”.

In deze publicatie, welke een voortzetting is van het bekende L.E.I.-Zakboekje, zijn de belangrijkste statistische gegevens op agrarisch terrein samengebracht.

Het bevat de rubrieken: Klimaat - Grond - Bevolking - Oppervlakte - Veestapel - Productie - Invoer - Uitvoer - Verbruik - Prijzen - Kostprijzen - Diversen. Een boekje van 176 pagina's, samengesteld in samenwerking met het Centraal Bureau voor de Statistiek. Prijs f 2,25.

Bestellingen worden uitgevoerd na ontvangst van het verschuldigde bedrag op girorekening 41.22.35 ten name van het Landbouw-Economisch Instituut, Van Stolkweg 29, 's-Gravenhage.

